

Růžička, Jaroslav

[Marvan, Tomáš. Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka]

Pro-Fil. 2010, vol. 11, iss. 2, pp. -

ISSN 1212-9097

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/pf11-2-27>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139022>

Access Date: 20. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Tomáš Marvan *Otázka významu: Cesty analytické filosofie jazyka*. 1. vyd. Praha: Togga, 2010, ISBN 978-80-87258-33-0, 150 stran.

V nakladatelství Togga, které blízce spolupracuje s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy, vyšla kniha Tomáše Marvana s velmi zajímavým názvem *Otázka významu: Cesty analytické filosofie jazyka*. Tomáš Marvan je pracovníkem Filozofického ústavu Akademie věd a externím vyučujícím na Katedře Filozofie a Religionistiky FF UK, kde vedl i kurz, na jehož základě recenzovaná kniha vznikla. Podle předešlé tvorby soudě je jeho profesní zaměření orientováno na filozofii jazyka druhé poloviny 20. století, zejména Rortyho, Quinea a Davidsona. Jistý optimismus při čtení prvních stran dodává fakt, že recenzenty této publikace jsou Jaroslav Peregrin a Petr Kořátko, které zřejmě představovat netřeba. Na druhou stranu se všichni dotčení dobře znají, a proto raději s hodnocením knihy počkejme až po jejím přečtení. Kniha samotná má měkký obal, který umožňuje nastavit velmi příjemnou cenu 179 Kč při rozsahu 202 stran.

Co si představit pod cestami analytické filozofie? Tato disciplína je posledních několik desítek let v poněkud zvláštní situaci, kdy není lehké říci, zda je něčím více než koníčkem analytických filozofů. Původní cíle řešit rozmanité problémy vědy a filozofie zkoumáním jazyka jsou zdá se ty tam a celý obor nyní tvoří poměrně nesourodá oblast témat. Nevybavují si žádnou definici analytické filozofie, která by byla udržitelná historicky i věcně. Nebyla by úvaha na podobné téma nejlepším úvodem do oboru? Zřejmě nikoli, neboť namísto jakéhokoli pokusu o formální vymezení analytické filozofie se v jednotlivých úvodech až na výjimky setkáváme jen s letmou předmluvou a následným výkladem několika ikonických osobností typu Frege, Russell, Wittgenstein, Carnap, Kripke, Quine a Davidson. Kdybych byl student přemýšlející o kariéře v tomto oboru, zřejmě by mě ani tak nezajímalo, kdo byl analytický filozof kdysi dávno, ale kdo je jím dnes. Je to někdo, kdo se zajímá o jedno z velkých jmen oboru, někdo, kdo pozměňuje (přejmenovává) nějakou část slavného díla, nebo snad někdo, kdo sepisuje krátké úvody do oboru, kde povšechně zmíní od každého velikána něco? Po přečtení většiny úvodů do analytické filosofie v tom nemám jasno a nevím, co bych měl pln entusiasmů vlastně dělat. Marvanův úvod bohužel není v tomto ohledu výjimkou.

Obsah knihy je přehledně členěn do deseti kapitol. Kromě prvních tří mezi sebou kapitoly nijak nenavazují a mohou být čteny odděleně. Začínáme otcem zakladatelem. Gottlob Frege je v Marvanově podání vyličen velmi dobře. Autor postupuje systematicky od problémů, které si vynutily novou teorii, přes nastínění předešlých snah tyto problémy řešit až po Fregeho trojúrovňovou sémantiku. Tempu textu svědčí, že se nezadrhává u zavádějících subtilností typu, jak můžeme vědět, že daný výraz znamená spíše to než ono apod. Svůj výklad na vhodných místech prokládá kritikou Fregeho systému prostřednictvím myšlenek pozdějších autorů a občas dokonce předkládá jednoduchá schémata, aby názorně ukázal rozdíly v pojetí vlastních jmen, vět, pojmových slov atd. U pojmových slov také zručně vysvětluje pojetí výrazu jako funkce a přestože neuvádí schéma průběhu takové funkce, je výklad čtivý a snadno uchopitelný čtenářem. Po výkladu nenasyčených predikátů a rozdílu mezi podřazová-

ním a spadáním jednoho pojmu pod druhý se plynule dostává k závěru tvořenému diskusí problematických míst systému, čímž je půda připravena pro druhého velikána.

Tímto velikánem je Bertrand Russell. Autor stručně a jasně vysvětluje pojem určité deskripce a především postup při logické analýze věty. Tento postup tvoří jádro Russellových úvah i se všemi svými svéráznými důsledky. Následuje výklad Russellova chápání individuových konstant a tím také důvodu, proč nepovažuje deskripce za singulární termíny. Pozitivní je srovnání Fregovy trojúrovňové sémantiky s Russellovou „variantou referenční teorie“ (tedy dvojúrovňové sémantiky). Marvan zde velmi přímočaře a přehledně vysvětluje, jaké důsledky plynou z odlišností mezi oběma systémy. Po několika kritických ohlasech z pera Strawsona a Dummetta uzavírá kapitolu představení Donnellanovy distinkce mezi atributivním a referenčním užitím deskripcí, které zajímavě ilustruje rozdíl mezi Russellovým a Strawsonovým náhledem na tyto sémantické entity.

Saul Kripke se nám nejdříve představí jako odpůrce Searlovy svazkové teorie a deskriptivismu obecně. Následně jsou v krátkosti vyloženy pojmy rigidních (resp. nerigidních) designátorů, na nichž se zakládají Kripkeho úvahy o sortálních termínech. Na rozdíl od předchozích kapitol však u těchto myšlenek není uvedena odpovídající reflexe. Zmíněna je pouze kritika Gareta Evanse v souvislosti s kauzálně-historickou teorií reference. Tato kritika je sice široce známá, ale kauzální teorie se proti ní dá úspěšně bránit, jak ukázal třeba Marián Zouhar.¹ Jistou změnu v reflexi vykládané látky lze postřehnout i v následujících dvou kapitolách věnovaných Donaldu Davidsonovi. Toho Marvan jako jediného brání proti námitkám ostatních (s. 75-9), když představuje jeho sémantickou teorii. Samotný výklad této teorie mi nepřišel úplně srozumitelný a nejsem si jist jeho přístupností začínajícímu čtenáři. Kromě sémantické teorie je vyložena také Davidsonova doktrína radikální interpretace a rozlišení mezi výchozí a průběžnou teorií interpreta a mluvčího.

Willard Van Orman Quine přispěl podle Marvana do diskuse „skeptickým tvrzením o nemožnosti systematické teorie významu – alespoň pokud tato teorie předpokládá, že jazykový význam je něco fixního.“ (s. 150) Jako první se zde setkáme s „kritikou“ rozlišení analytických a syntetických vět. Po lehkém exkurzu, co vlastně jsou analytické a syntetické věty, následuje Quinova kritika Carnapa spočívající stručně v tom, že „analytická věta“ je neostrý pojem, a proto je neudržitelný. Marvan přikládá reakci na tuto myšlenku od Griceho a Strawsona, kteří ukázali, že samotná neostrost pojmu neimplikuje jeho neudržitelnost. Druhou slavnou hypotézou je tzv. neurčitost překladu a nevymezitelnost reference. Quine zde staví na svém jazykovém behaviorismu,² kdy význam slova odvozuje od toho, jak se členové určité komunity chovají po jeho vyřčení. In sensu stricto zde konstruuje příběh s takovými předpoklady, které by při své platnosti jeho konstrukci znemožnily, což je předvedeno na konci kapitoly ústy Johna Searla. Quine nám nechtěně ukazuje jeden z důvodů, proč analytická filozofie

---

¹ Srov. Zouhar, Marián. *Podoby referencie*. Bratislava: Iris, 2004.

² To samo o sobě zaručuje, že jeho pokusy nebudou tolerovat teorie založené na předpokladu abstraktních pojmů.

zdá se nikam nesměruje – máme zde tu čest se dvěma myšlenkami, které byly od počátku trochu zvláštní, postupem času se dočkaly hned několika vyvrácení a stále se objevují skoro v každé učebnici. Domnívám se, že pro budoucnost oboru je přínosné, aby byly vyvrácené a podivné myšlenky upozadovány a nahrazovány jinými, nikoli neustále omilány spolu se svými vyvráceními, neúspěšnými obranami a komentáři v atmosféře jakéhosi kavárenského intelektuáliství.

Mimo oblast pozornosti nezůstala ani intencionální (nikoli intenzionální) sémantika Paula Grice. Tato sémantika se vydává psychologizující cestou a jejími hlavními pojmy jsou intence a přesvědčení. Samotný výklad se zaměřuje na to, kdo co jak myslel, co si o tom myslel někdo jiný, zda někdo chtěl, aby si o tom někdo myslel cosi jiného atd. Grice není snadné zařadit do podobných letmých přehledů, neboť při ne právě hlubokém výkladu působí jeho teorie až úsměvně. V pasáži věnované inferencialismu Sellarse a Brandona je asi na půl straně zmíněn přístup Ludwiga Wittgensteina k jazyku jako hře. Kupodivu jde o jediné místo zmiňující tuto ikonu 20. století! Z myšlenky jazyka jako hry vychází Davidsonova sémantika pojmové role a také Sellarsova sémantika inferenční role, která je dále vysvětlena podrobněji. Na intencionální sémantiku najdeme odkazy i v poslední kapitole knihy, která pojednává o tzv. filosofii běžného jazyka. Ke slovu se tak dostane především John Austin se svými taxonomiemi řečových aktů a John Searle, který tuto taxonomii později přepracoval. Kapitola je zakončena výkladem o vztahu sémantiky a pragmatiky.

Zhodnocení této knihy není snadné, neboť je kvalitou poněkud rozkolísaná. Za obstojné považují kapitoly o Frege a Russellovi. Ne že by se v nich řeklo něco nového – o těchto autorech toho již bylo napsáno mnoho, a to i v češtině.³ Dá se však říci, že kdyby dosahovaly všechny kapitoly kvality těchto prvních, jednalo by se o dobrý úvod do oboru. Zbylé kapitoly se mi však zdají pouze povšechně shrnovat jednotlivé myšlenky bez nějakého hlubšího smyslu či souvislosti. Když si uvědomím, že na našem trhu již delší dobu figuruje kniha Jaroslava Peregrina *Kapitoly z analytické filosofie*,⁴ která mimo jiné obsahuje i témata recenzované knihy, jen lépe formulované a s přesahy do ostatních oborů, musím se ptát, proč Marvanova monografie vlastně vyšla. Chápu, že kniha odráží studijní materiály vyučovaného kurzu, a proto si neklade za cíl tvrdit něco nového, ale to mě může pouze přimět k přeformulování otázky, zda je přínosné, aby kantoři vydávali látku svých kurzů jako publikace. Ne každý je Patočka nebo Hostinský, aby si mohl něco podobného dovolit.⁵

Musím také zmínit jakousi zvláštní nevyhraněnost témat, kterou kniha trpí. Na jedné straně zde máme publikaci, která chce vyložit dějiny analytické filozofie, a proto od ní zřejmě nemůžeme očekávat přílišnou podrobnost. Na druhou stranu ale kniha nepokrývá mnoho oblastí, které by v historickém přehledu, hádám, chybět neměly. Výklad Wittgensteina a Carna-

³ Z autorů můžeme jmenovat Jiřího Fialu, Františka Gahéra, Vojtěcha Kolmana, Jaroslava Peregrina, Jiřího Ráclavského, Pavla Tichého, Lubomíra Valentu nebo Mariána Zouhara.

⁴ Srov. Peregrin, Jaroslav. *Kapitoly z analytické filosofie*. Praha: Filosofia, 2005.

⁵ Je k zamyšlení, že při všech současných možnostech nedosahují vysokoškolské kurzy takové přidané hodnoty, ke které starým mistrům stačila tužka a papír.

pa je v této knize minimální, zmínka o českých či slovenských autorech chybí pro jistotu úplně a poslední zajímavé myšlenky zřejmě zazněly někdy před čtyřiceti lety. Kam kráčíš, české nakladatelství filozofických publikací?

Jaroslav Růžička